

דף ע"ג ע"ב

בענין חרישה שניה אחר הזריעה

תנא בארץ ישראל קאי דזרעי ברישא והדר כרבי. ופי' רש"י ואשמעינן דהא נמי חרישה הוא וכן כתב הרע"ב והריטב"א, ומשמע דכ"ש החרישה הראשונה הוי חרישה. והאבני נזר סי' ס"ח ס"ק ו' הביא השושנים לדוד דבארץ ישראל החרישה ראשונה אינה חרישה דלא מועיל בלא חרישה השניה, והעיר האבנ"ז דלא משמע כן ברש"י והרע"ב, ובאמת מפורש בהריטב"א הנדמ"ח והחי' המיוחסים להר"ן דודאי חייב על החרישה הראשונה. והראש יוסף העיר דהרמב"ם הביא חרישה קודם זריעה ולא קאמר חי' הגמ' דחייב על חרישה שניה, וכתב דדעת הרמב"ם דאין זה חידוש כלל דלהרמב"ם כל מלאכה שהוא מעין מלאכות שבמשכן נקרא אב מלאכה, והגמ' לא אמר זה בדרך חידוש אלא לפרש סדר המשנה. והמנחת חינוך מלאכת חורש כתב דבאמת הוי חידוש אבל לא היה צריך הרמב"ם לפרש דאמר כמה דברים שחייב משום חורש כמו חופר ומנכש ומשוה גומות ופשיטא דחרישה שניה לא גרע מאלו.

ואגלי טל הק' דבמועד קטן דף ב' ע"ב נחלקו רבה ורב יוסף במנכש ומשקה מים לזרעים אם זה זורע או חורש דלרבה הוי חורש דמרפה ארעא ולרב יוסף הוי זורע דמגדל צמחים, והק' האגלי טל למה לא אמרינן לרב יוסף גם בחרישה שניה שמגדל הזרעים. ותי' האגלי טל דכיון שחורש עם בהמה יש חידוש דרק בחורש ע"י בהמה חייב האדם משא"כ זורע ולכן א"א לחייבו משום זורע ולכן הוי חורש, וזה חידוש. והמצפה איתן סוף המס' תי' דכל שחורש גוף הקרקע הוי חורש אף אליבא דרב יוסף אף שמגדל הצמחים וכן כתב החזון איש הלכות שביעית פרק י"ח אות א'.

בענין מלאכת זורע ונוטע ותולדותיהן

תנא הזורע והזומר והנוטע והמבריק והמרכיב כולן מלאכה אחת הן. ויש בזה ד' שיטות בראשונים, שיטת הרמב"ם דכולן הוי אבות דדעתו בפרק ז' מהלכות שבת דיש אבות ויש תולדות ויש חלוקה ג' שהוא מעין האבות וכל אלו אינם תולדות אלא מעין האב של זורע. ורש"י כתב דזורע ונוטע ומבריק ומרכיב כולן הוי אב ונתחלק לב' אבות זורע הוא אב בזרעים ונוטע וה"ה מבריק ומרכיב הוי אב באילנות ורק זומר הוי תולדה, והתוצ"ח סי' ח'ביאר דכולן הוי אבות דהוא נותן הזרעים בקרקע משא"כ זומר הוא מסלק העצים. והר"ח כתב דרק זורע הוי אב והשאר הוי תולדה וחידוש הגמ' הוא דנוטע הוא תולדה דזורע ומבריק ומרכיב זומר הוי תולדה דתולדה, וכן הוא שיטת הרמ"ך הובא בכסף משנה הלכות שבת פרק ז' הלכה ב' וכ"כ המאירי כאן וכן דעת והיראים מצוה רע"ד. והחי' הריטב"א והחי' המיוחסים להר"ן כתבו שזורע ונוטע הוי אב זה בזרעים וזה באילנות והשאר הוי תולדות.

ובחילוק בין נוטע לזורע רש"י כתב שזה באילן וזה בזרעים אבל הר"ח ביאר יותר דבנוטע נותן יחור להארץ ובזורע זורע גרעין, ודייק הספר פני שבת והמחנת אריאל דהגמ' קאמר דקטיל אספתא וקניב סלקא הוי נוטע אע"ג דהוי זרעים והו"ל להיות זורע וכן העיר האגלי טל מלאכת זורע ס"ק כ' ומשמע דכל שהצומח כבר מגודל אין זה זורע אלא נוטע. ולכן יש לדון אם זורע גרעין של אילן אם הוי נוטע או זורע, והביאו החזון איש הלכות שביעית סי' י"ז ס"ק ב' דגבי שביעית אף גרעין של אילן הוי נוטע.

חידוש גדול שדייק הריטב"א מדברי רש"י בענין חיוב על תולדות במקום אבות

משום זורע אין משום נוטע לו אלא אימא אף משום זורע. וצ"ב מה נפק"מ אם הוא זורע או נוטע, וביאר התוס' דנפק"מ לגבי התראה אבל אין ראי' דצריך להתרות התולדה בשם האב דיכול לומר דמהני בין בשם האב בין בשם התולדה. אבל רש"י משמע הנפק"מ הוא אם חייב חדא אות תרתי דכתב רש"י אימא אף משום זורע דהך זריעה באילנות ואי עביד ליה בהדיא זורע מחייב חדא ותו לא עכ"ל. וכתב הריטב"א דמשמע ברש"י דדוקא מבריק ומרכיב ונוטע חייב אף משום זורע וחייב חדא בהדיא זורע אבל זומר הוי רק תולדה דנוטע ולא זורע ואם עביד זומר בהדיא זורע חייב שתיים, והריטב"א הביא דהתוס' הק' על זה דלעיל תנא הזורע והזומר והנוטע והמבריק והמרכיב כולן מלאכה אחת הן וחייב א' על כולם, ותי' הריטב"א דאם עשה כולם חייב א' אבל אם עשה רק זורע וזומר חייב שתיים, וזה חידוש גדול וצ"ב להבין למה חייב שתיים.

והנראה בזה דהנה כבר הבאנו לעיל דף ס"ח ע"ב מ"ש רש"י בב"ק דף ב' א' אם עשה אב ותולדה שלו אינו חייב אלא א' פי' רש"י אבא אבל אתולדה לא מחייב, וצ"ב פירושו דכמו דב' תולדות חייב א' למה לא אמרינן כן באב ותולדה שלו, והחי' ר' שמואל ביאר דב' תולדות מאב א' נחשב ממש כמלאכה א' אבל אב ותולדה נחשב ב' שזה אב

עיונים על העמוד מאת

הרה"ג ר' אהרן יואל סורשור שליט"א

זה תולדה והא דמחייב חדא הוא משום דהתודלה נתבטל לגבי האב שלה. ולפי זה יכול לומר דגם בב' אבות כמו זורע ונטוע וה"ה מברין ומרכיב דלדעת רש"י הם ג"כ אבות זהו כמו מלאכה א', אבל זומר דהוי תולדה אין זה מלאכה א' עם אבות אלא שנתבטל לגבי האב שלה, ולכן כיון דהוא אב רק לגבי נוטע ולא לגבי זורע אינו נתבטל אלא לנוטע ולא לזורע ולכן עם עשה עם זורע חייב ב', משא"כ אם עשה זומר ונטוע וזורע אז הזומר נתבטל להנטוע שהוא אב שלה ונטוע וזורע נחשב מלאכה א' ולכן אינו חייב אלא א', ודו"ק.

בענין זומר וצריך לעצים למה צריך צריך לעצים

אמר רב כהנא זומר וצריך לעצים חייב שתיים אחת משום זורע וא' משום קוצר. ובהא דצריך לעצים יש מחלוקת למה בעינן צריך לעצים, התוס' רי"ד לקמן קכ"א ע"ב כתב דאם לא צריך לעצים הוי מלאכה שאין צריכה לגופה ולר' יהודה דסבר דמלאכה שאין צריכה לגופ חייב באמת אין צריך שיהיה צריך לעצים ואין לומר דהוי מקלקל דהא הוא מתקן את האילן וכ"כ הראב"ה סי' קצ"ד. אבל תוד"ה וצריך לעצים כתב דאף לר' יהודה פטור אם אינו צריך לעצים וכן מוכח דעת הרמב"ם דהרמב"ם פסק כר' יהודה דמלאכה שאין צריכה לגופה חייב ואפ"ה פסק בפרק ח' הלכה ד' דצריך להיות צריך לעצים. ובטעם הדבר הביאור הלכה סוף סי' ש"מ כתב דהוי מקלקל דדעת תוס' הוא דאף דהוא מתקן את האילן זהו הזורע אבל הקוצר דהיינו מה שהעצים נקצרו הוי מקלקל. וכן האריך האמרי בינה סי' ל"ב דביאר דבאמת כל קצירה הוא מקלקל ורק אם צריך לו אז נחשב מתקן עיין שם.

אבל מתוס' משמע דחסר בגוף מלאכת קצירה אם א"צ להעצים והתוס' הביא דוגמאות דיש מלאכות שאינם מלאכות בעצם ורק ע"י כוונתו נחשבת למלאכות כמו קורע דכל שא"צ לתפור אין זה מלאכה וגם מוחק כשלא ע"מ לכתוב, וכן בכבשים דכל שאין כוונתו להוציא המים אין זה מלאכת דש כלל ורק כשרוצה המים ע"י כוונתו הוי מלאכת דש, וכן ביאר הרע"א דברי תוס'. והקה"י הביא עוד כמה דוגמאות מהמגיד משנה הלכות שבת פרק י"ב הלכה י"ב לענין מכבה גחלת של מתכת כשלא נתכוין לצירוף וקטימת קיסם דהוי עשיית כלי רק אם רוצה הקיסם לחצות בו שינוי, וכן מהשימ"ק מס' כתובות דף ו' ע"א דמפיס מורסא הוי עשיית פתח רק כשהוא דעשות פה, וכן הרמב"ן והר"ן סוף פרק י"ד דמיעוט ענבי הדס הוי מלאכה רק כשצריך להדס.

והנשמת אדם הלכות שבת כלל י"א דייק מתוס' דרק גבי עצמם אינו קוצר א"כ צריך לעצים אבל גבי זרעים או עשבים הוי קוצר בכל ענין דלשון התוס' הוא דלא מיקרי בעצים קוצר אלא בענין זה הא בשאר דברים משמע דלא בעינן צריך לאותו דבר, וכן יותר מדוייק מדברי הרמב"ם הלכות שבת פרק ח' הלכה ד' ז"ל כל זרע שקצירתו מצמחות אותו ומגדלתו כגון אספסתא וסלקא הקוצרו בשבת חייב שנים וכו' וכן הזומר והא צריך לעצם חייב משום קוצר ומשום נוטע, ומבואר דלא כתב צריך לעצים אלא גבי עצים. ועיין אגלי טל מלאכת חורש ס"ק ז' אות ט' שביאר סברת החילוק, אבל א"א כלל לחלק א"כ סברי דחסר בצורת המלאכה אבל אם סברת תוס' הוא משום מקלקל בודאי שאין שום חילוק. והמאירי והחי' המיוחסים להר"ן כתבו גם גבי אספסתא וסילקא דבעינן שהוא צריך למה שקצר.

בענין קורע ע"מ לתפור

ותוס' כתב דקורע שלא ע"מ לתפור אינו חייב ודעת רע"א דכוונתו דאין זה צורת המלאכה, הרע"א הביא דגם הכסף משנה הלכות שבת פרק י' הלכה י' כתב דקורע לא הוי מלאכה אלא כשהוא ע"מ לתפור ומטעם זה הפותח בית הצוואר אינו חייב משום קורע, והוא מדברי הריטב"א מס' מכות דף ג' ע"ב וכ"כ הרמב"ן שם, אבל הרע"א תמה על זה דהא מפורש הוא לקמן (קה:): דקורע על מתו ובחמתו חייב דהוי תיקון, וש"מ דהא דבעינן ע"מ לתפור הוא רק משום דאל"ה הוי מקלקל ולא משום דחסר בגוף המלאכה. ועיין ביאור הלכה סי' ש"מ בסופו מה שהאריך בזה וסבר דדעת הריטב"א קשה מאוד וכוונת תוס' הוא משום מקלקל וכנ"ל. אבל הקהלות יעקב העיר דהתוס' בעמוד א' דן אם חייב על מתיר אם אינו ע"מ לקשור ומבואר מדבריו דאף אם מתקן אינו חייב כל שאינו ע"מ לתפור ולכן ודאי ה"ה קורע וכן הוא ברא"ש, ונמצא דכמה ראשונים סוברים כן ועיין לעיל דף ל"א ע"ב שהארכנו בזה.

בענין חופר גומא ואין צריך אלא לעפרה

החופר גומא ואין צריך אלא לעפרה פטור וכו' ה"מ מתקן וכאן מקלקל. וכפשוטו דהוי צורת המלאכה אלא דיש פטור מקלקל וכ"כ רש"י מס' ביצה דף ח' ע"א וכן מפורש ברמב"ם הלכות שבת פרק א' הלכה י"ז, אבל התוס' רי"ד לקמן דף ק"ו הק' למה הוי מקלקל וחובל וצריך לכלבו הוי מתקן דגם הכא הא בעינן העפר, ותי' דאין כוונת הגמ' מקלקל אלא משום דלא הוי מלאכה כלל, דאם צריך להגומא אז בבית הוי בונה ובשדה הוי חורש אבל אם אין צריך

עיונים על העמוד מאת
הרה"ג ר' אהרן יואל סורשר שליט"א

אלא לעפרה אין זה בנין וחרישה כלל, וכיון לזה החזון איש סי' נ"א ס"ק ט"ז דהק' כמו דבבית אין זה חורש ובשדה אין זה בונה אם אין צריך אלא לעפרה לאו כלום הוא וביאר דאין כוונת הגמ' פטור המקלקל אלא דאין זה מלאכה כלל. אבל לדעת הרמב"ם ורש"י צריך לומר דכל שהוא בבית הוי בנין בעצם ובשדה הוי חורש בעצם ואין הפטור אלא משום מקלקל.

ולתרץ קושיית התוס' רי"ד כתב הר"מ בענעט בספרו מגן אבות דיש ליישב ע"פ תוס' דף ק"ו ע"א ד"ה בחובל וצריך לכלבו וז"ל וא"ת צריך לכלבו ולאפרו היכי חשיב צריכה לגופה מ"ש מחופר גומא ואין צריך אלא לעפרה וי"ל דלא דמי דהכא הוא צריך לנטילת נשמה כדי לתת לכלבו דהיינו הדם כי הדם הוא הנפש וכו' אבל חופר הגומא נעשית מאליה ואינו נהנה ממנה כלום עכ"ל, וחילוק זה יכול לחלק גם גבי מקלקל דשם המלאכה הוא הצואת הדם והדם נתקן דיכול ליתנה לכלבו משא"כ כאן המלאכה הוא העשיית גומא ואין זה תיקון כלל.